

ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ОСОБИСТОСТІ ПРО ВЛАСНЕ «Я»

Ю.М. Букарева

Херсонський державний університет, yulyabukareva8@gmail.com

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент В.Ф. Казібекова

Проблема обґрунтування процесів самостановлення, розвиток базових компонентів самосвідомості, формування самоусвідомлення особистості залишається до сьогодні актуальною у наукових психологічних дослідженнях.

Сучасне суспільне життя характеризується динамічністю, інтенсивним розвитком, підвищенням вимог до особистості, потребою у вмінні людини швидко адаптуватися у складних умовах, приймати відповідальність, творчі рішення в стресових ситуаціях для успішної професійної діяльності. Тому особистість має бути впевненою в собі, стресостійкою, мати адекватну самооцінку, добре розвинену самосвідомість. Адже, в умовах сучасного життя важливим постає питання особливості самоусвідомлення особистості, оскільки самоусвідомлення впливає на сприйняття оточуючого середовища, ефективність професійної діяльності, взаємопов'язане з усіма психічними процесами та особистісними властивостями, якостями.

Загальна проблематика самосвідомості особистості посіла значне місце в теорії психології завдяки працям О. Агафонова, Р. Бернса, Я. Гошовського, У. Джемса, І. Кона, А. Лищенко, О. Продан, К. Роджерса, С. Рубінштейна, З. Фрейда, Т. Шибутані, К. Юнга, В. Ядова, Е. Цибух та інших. Проблему самоусвідомлення особистості у психологічній науці досліджували в різних аспектах: професійного самоусвідомлення (Ж. Бадуліна, Є. Єфремов, А. Іноземцева, Г. Карпеня, Г. Риднова, С. Філіпова та ін.), педагогічних аспектах формування свідомості в процесі самоусвідомлення людини (П. Каптерев, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші), як систему уявлень людини про себе (Л. Виготський, О. Леонтьєв, В. Столін, І. Чеснокова, К. Шорохова та ін.) та ін.

Мета статті – розкриття змісту поняття самоусвідомлення, дослідження особливостей уявлень особистості про власне «Я».

Зазвичай поняття самоусвідомлення розглядається вченими, як «знання про самого себе» чи «усвідомлення особистістю самої себе». Проте варто зазначити, що самоусвідомлення особистості, з одного боку, виступає як акт свідомості, предметом якого є сама її діяльність, а з іншого боку, – усвідомлення себе як особистості, власного місця, життєвих орієнтирів.

Самоусвідомлення значно сприяє досягненню внутрішньої узгодженості особистості, сталості, гармонізації, прийняття та тотожності себе як особистості в минулому, теперішньому та майбутньому. Впливає на інтерпретацію набутого досвіду, формує власні очікування щодо себе та власної поведінки.

Самоусвідомлення особистості пов'язане з поняттям «ідентичність», що має три модальності: психофізіологічну, соціальну та особистісну ідентичність. Психофізіологічна та соціальна ідентичність можуть бути описані об'єктивно, а особистісна ідентичність – це суб'єктивна реальність. Розмежування «Я» та «не-Я» може мати конкретну характеристику лише в межах внутрішнього світу людини, враховуючи особливості її життєвих ситуацій [1].

Самоусвідомлення особистості взаємопов'язане із самовизначенням, самоідентифікацією. Розвиток самоусвідомлення починається в підлітковому і юнацькому віці. А. Реан описує розвиток самоусвідомлення в юнацькому віці на основі чотирьох принципів: інтеріоризація, соціальне порівняння, самоатрибуція, смислова інтеграція життєвих переживань [4].

Також слід зазначити, що зовнішній предметний та духовний світ, соціокультурне середовище, естетичні установки, соціальні ідеали, накопиченні знання, життєвий досвід, власні переживання є чинниками, що обумовлюють зміст самоусвідомлення [3].

Отже, самоусвідомлення є багатомірним утворенням, що має свою структуру. Існує значна кількість поглядів щодо структури самоусвідомлення особистості. Зазвичай виокремлюють наступні компоненти: усвідомлення свої

ідентичності, власного «Я» як діяльнісного, усвідомлення своїх психічних властивостей та соціально-моральна самооцінка.

О. Селезньова запропонувала наступну структуру самоусвідомлення особистості, що складається з таких компонентів: когнітивний, емоційно-ціннісний і регуляторний. Когнітивний компонент самоусвідомлення полягає у раціональній оцінці себе як особистості, порівнянні себе з іншими, зіставлення власних якостей з внутрішнім еталоном. Емоційно-ціннісний компонент виступає поєднанням загального емоційного самоствавлення та самооцінки. Регуляторний компонент описує уявлення про себе в діяльності та спілкуванні, вміння керувати власною поведінкою [2].

Відповідно до мети дослідження нами було вивчено психологічні особливості уявлень про власне Я за допомогою наступних психодіагностичних методик: методика дослідження самоствавлення В. Століна, С. Пантелеєва (з метою вивчення уявлення особистості про себе, самоствавлення), методика М. Куна та Т. Макпартленда «Хто Я?» (з метою вивчення змістовних характеристик ідентичності особистості, характеристик власного сприйняття молоддю самих себе).

Емпіричне дослідження проводилося в м. Херсоні. Загальна кількість досліджуваних 43 особи у віці 23-26 років.

У ході емпіричного дослідження було розглянуто особливості самоствавлення молоді як одного із компонентів Я-концепції та самоусвідомлення особистості за допомогою методики самоствавлення В. Століна, С. Пантелеєва. Встановлено, що більшість досліджуваної молоді за шкалою «відкритість» мають низький рівень. Це вказує на глибоке усвідомлення Я, підвищену рефлексивність і критичність молоді, здатність їх не приховувати від себе та інших навіть неприємну інформацію, незважаючи на її значущість. Тобто більшість мають внутрішню відвертість. За шкалою «самовпевненість» більшість досліджуваних також мають низький показник, що свідчить про незадоволеність собою і своїми можливостями, про сумніви в здатності викликати повагу. Більшість молоді

мають високий рівень самокерівництва. Тобто, чітко переживають власне «Я» як внутрішній стрижень, що інтегрує до організованості життєдіяльності, вважають, що їх життя знаходиться у їхніх власних руках; відчують ґрунтовність, логічність і послідовність своїх внутрішніх мотивів і цілей. «Дзеркальне Я» молоді вказує на уявлення досліджуваних про те, що їх характер і доцільність не викликають в інших повагу, симпатію, схвалення і розуміння. За шкалою «самоцінність» виявлено, що більшість досліджуваних мають також низький показник, це вказує про переоцінку свого духовного Я, сумнів у цінності власної особистості, відповідальність, що межує з байдужістю до свого Я, втрату інтересу молоді до свого внутрішнього світу. Самоприв'язаність більшості досліджуваних має високий показник, що свідчить про ригідність Я-концепції молоді, їх прихильності, небажання змінюватися на тлі загального позитивного ставлення до себе. Тенденція до збереження такого образу – один із захисних механізмів самосвідомості. Конфліктність більшості досліджуваної молоді також має високий показник, свідчить про наявність внутрішніх конфліктів у молоді, сумнівів, тривожно-депресивних станів, які супроводжуються переживанням почуття провини. Постійна незадоволеність і суперечки протікають на тлі неадекватно заниженої самооцінки, що призводить до сумнівів у своїй здатності щось зробити або змінити. Що стосується самозвинувачення досліджуваних, то більшість з них мають низький результат. Це вказує на те, що молодь у віці ранньої дорослості не мають інтрапунітивного самозвинувачення, адекватно відносяться до власних недоліків та невдач. Також слід зазначити, що більшість досліджуваних мають високий рівень самоприйняття. Високий полюс молоді відповідає дружньому відношенню до себе, згоди із самим собою, схвалення своїх планів і бажань, безумовного прийняття себе таким, який є, нехай навіть з деякими недоліками.

Слід зазначити, що нами було виявлено невідповідність, оскільки за попередніми шкалами (низький рівень самоствавлення, самовпевненості, самоцінності; високий рівень самоприв'язаності та конфліктності) було

діагностовано, що більшість молоді мають невпевненість в собі, сумнів у цінності власної особистості, ригідність Я-концепції, а за наступними шкалами (низький рівень відкритості, самозвинувачення та високий бал самоприйняття) виявлено, що молодь у віці ранньої дорослості приймають себе такими, які вони є та адекватно відносяться до власних недоліків та невдач. Ми пов'язуємо це з тим, що також було виявлено у молоді наявність внутрішніх конфліктів, що може бути підтверджено даною невідповідністю.

За допомогою тесту М. Куна та М. Партленда «Хто Я?» нам вдалося проаналізувати особливості когнітивного аспекту самоусвідомлення у досліджуваної молоді. За отриманими результатами ми виділяли категорії аналізу. Категорії визначалися на основі повторень висловлювань і на основі теоретичного уявлення про структуру особистості.

У підсумковому варіанті нами було виділено 8 категорій аналізу (кількість відповідей молоді) та відповіді досліджуваних у відсотках (сімейний статус, зовнішність, моральні якості, роль у соціумі, професійний статус, майбутнє, узагальнені відповіді, відношення до себе).

Таким чином, на першому місці знаходяться категорія «сімейний статус» (30 відповідей). Це вказує на те, що сімейний статус та сімейна сфера для молоді в віці ранньої дорослості є значимою. Можна сказати, що стержнем їх «Я-образу» є сімейний статус.

Категорія «зовнішність» також має перше місце, оскільки вона представлена 30 відповідями досліджуваних. Дані відповіді молоді мають позитивні висловлювання («приваблива», «гарна», «струнка», «молодий»). Можна сказати, що для молоді зовнішність є значимою сферою самоусвідомлення.

Моральні якості для молоді у віці ранньої дорослості також виявилися значимими (25 відповідей). Дані відповіді також мають позитивний аспект («чуйна», «добра», «толерантна», «спокійна», «терплячий», «дружелюбний», «впевнений»). Можна сказати, що сфера моральності є важливою в структурі самоусвідомлення особистості у віці ранньої дорослості.

Категорія «роль у соціумі» має 23 відповіді. Дані висловлювання стосуються ролі сімейної та соціальної («дочка», «сестра», «студентка», «онучка», «чоловік», «співробітник»).

Відповіді досліджуваних також мали узагальнений характер висловлювань (22 відповіді): «жінка», «чоловік», «людина».

Категорія «професійний статус» та «майбутнє» має однакове значення для досліджуваної молоді, оскільки в кожній категорії по 20 відповідей.

Остання категорія має лише 4 відповіді «відношення до себе». Але ці відповіді відображають негативні тенденції оцінки: «істерична», «схиблена». Це може вказувати на те, що у досліджуваних домінує негативне відношення до себе, оскільки вони асоціюють дані риси поведінки з власною особистістю.

Слід вказати, що досліджувані вказували на сімейний статус, зовнішність, моральні якості та роль у соціумі по декілька висловлювань.

Аналізуючи отримані результати можна говорити про те, що для молоді в віці ранньої дорослості важливими категоріями виявилися – сімейний статус, зовнішність, моральні якості, роль у соціумі, професійний статус. Та слід вказати, що світоглядні позиції (філософські, релігійні, політико-ідеологічні), інтереси виявилися не значимими для досліджуваних взагалі. Це може вказувати на низький рівень рефлексії молоді.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що самоствавлення як компонент самоусвідомлення особистості молоді у віці ранньої дорослості полягає у наступному: більшість досліджуваних мають підвищену рефлексивність і критичність; адекватно відносяться до власних недоліків та невдач; приймають себе такими, якими вони є. Та пропри це, мають незадоволеність своїми можливостями; вважають, що їх характер не здатний викликати повагу, симпатію у інших; не мають інтересу до свого внутрішнього світу; мають ригідність Я-концепції та мають внутрішній конфлікт, сумнів, що супроводжується почуттям провини. Когнітивний аспект самоусвідомлення більшості молоді у віці ранньої дорослості має наступні особливості: для досліджуваних важливе значення має їх сімейний статус та сімейна сфера.

Можна сказати, що стержнем їх «Я-образу» є сімейний статус. Також для молоді важлива сфера зовнішності, моральних якостей, ролі в соціумі, професійного статусу. Світоглядні позиції та інтереси для них виявилися не значимим. Можна припустити, що більшість досліджуваної молоді мають орієнтацію на зовнішнє оточення (статус сімейний, професійний, соціальний, зовнішність), а на власні переживання не звертають уваги.

Література:

1. Назарчук О. М. Теоретичний аналіз особливостей самоствавлення особистості. *Актуальні проблеми психології: психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2010. Т. IX. Ч. 5. С.216-221.
2. Продан О. О. Особливості структури процесу самоусвідомлення у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях. *Вісник післядипломної освіти*. 2012. Вип. 8. С. 282-289.
3. Продан О. О. Аналіз структури самоусвідомлення особистості в процесі пізнання своїх психологічних характеристик. *Теоретичні та прикладні проблеми психології*. 2015. № 1(36). С. 322-331.
4. Реан А. А. Психология человека от рождения до смерти. Психологический атлас человека. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. 651 с.